

Bon Bini

Jaargang 1 - Nr. 1
Voorjaar 2018

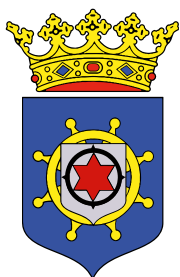
Bonaire

Nederlands zonnigste gemeente

Het beste van twee werelden

- AlgaePARC stap dichterbij
- Staatssecretaris Knops: Wat een paradijsje
- Bekroonde rum uit Rincon
- Kamerleden op flictsbezoek
- De beachvilla's van Piet Boon
- Niet tegen, maar met Nederland

OPENBAAR LICHAAM
BONAIRE

Inhoud

- 4 Honderd miljoen jaar geschiedenis
 - 6 'Wat een paradijsje'
- 9 Het beste van twee werelden
 - 14 Flitsbezoek Kamerleden
 - 15 Voorzitters pakken de boot
- 16 Niet tegen, maar met Nederland
 - 20 KvK vraagt stip op de horizon
 - 22 Groei, maar met beleid
 - 24 Divi Divi Air: klein en fijn
 - 28 Qredits maakt flitsende start
 - 30 AlgaePARC stap dichterbij
 - 32 Bekroonde rum komt uit Rincon
 - 34 Erfgoed in de tropen
 - 36 De beachvilla's van Boonaire
 - 38 Geef de natuur een handje

Colofon

Bon Bini Bonaire is een uitgave van het Kabinet van de Gezaghebber, verschijnt halfjaarlijks en is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in Bonaire en zijn inwoners.

Realisatie: ADCaribbean BV (info@adcaribbean.nl).

Aan deze uitgave werkten mee: Maideline Martijn, Ivan Wilson, Mona-Lisa Domacassé, Keke Keukelaar, Nico van der Ven, Harald Linkels, Maria Kienjet, René Zwart en Tourism Corporation Bonaire.

Vormgeving en druk: Printweb Media BV

Alle auteursrechten ten aanzien van de inhoud van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Het overnemen van artikelen is toegestaan onder vermelding van de bron.

Abonneren: Wilt u Bon Bini Bonaire thuis of op het werk ontvangen, stuur dan een e-mail naar: communicatie@bonairegov.com

Kabinet van de Gezaghebber

Plasa Reina Wilhelmina 1,
Kralendijk - Bonaire,
Caribisch Nederland (www.bonairegov.nl).

Aangenaam

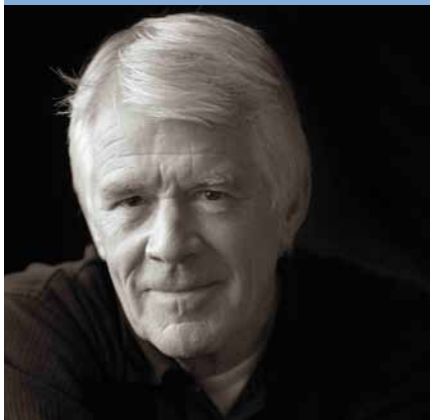
„Als mij zou worden gevraagd een paradijs te ontwerpen, dan zou ik niets beters weten te schetsen dan Bonaire“, aldus cabaretier/tv-maker/schrijver Kees van Kooten. Het citaat is terug te vinden in de verhalenbundel *Meer Modernismen* uit 1986 waarin hij onder de kop *Bon Bini!* verslag doet van zijn eerste vakantie naar het Caribisch deel van het Koninkrijk. „Van alle Nederlandse Antillen wilde ik altijd al het liefste naar Bonaire. Bon Bini! zeggen de bewoners, wees welkom op ons mooie eiland“, stak hij zijn enthousiasme niet onder stoelen of banken. Van Kooten is niet de enige *Bekende Nederlander* die zich lovend heeft uitgelaten over Bonaire. Vele BN'ers zijn hem in de afgelopen decennia gevolgd van wie er sommigen zelfs zo verknocht zijn geraakt aan het eiland en de bevolking dat ze er een nieuw thuis hebben gevonden.

Dit magazine is volledig gewijd aan dat door Van Kooten beschreven paradijselijke eiland in de zon. De aandacht zal echter vooral uitgaan naar de sociaal-maatschappelijke en economische ontwikkelingen sinds het eiland door het leven gaat als de zonnigste gemeente van Nederland. Na in het postkoloniale tijdperk bijna een halve eeuw deel te hebben uitgemaakt van het land Nederlandse Antillen is Bonaire - net als Sint Eustatius en Saba - per 10 oktober 2010 opgenomen in het Nederlandse staatsbestel en bestaat Nederland uit een Europees en een Caribisch deel. De bijna twintigduizend Bonairianen zijn daarmee niet langer koninkrijksgenoten, maar landgenoten die dezelfde Tweede Kamer en regering hebben, maar ook instituties als de Nationale Ombudsman, het CBS, de politie en het KNMI delen. De meeste Europese Nederlanders weten veel minder van Bonaire dan andersom. Dit blad dat twee keer per jaar zal verschijnen moet helpen daarin verandering te brengen. Het eiland is het immers waard beter te leren kennen.

Niet alleen omdat we ondanks de 7.796 kilometer water die ons scheiden bij elkaar horen, maar misschien nog wel meer omdat het kleine Bonaire het Europese deel van Nederland wat te bieden heeft. En dat is meer dan zon, strand, zee, nationale parken en de mooiste koraalriffen ter wereld. Bonaire is behalve een ideale vakantiebestemming een plek waar investeerders en ondernemers over de kansen struikelen; vooral op het gebied van duurzaamheid. Gelukkig is er voldoende ruimte voor nieuwe (schone) bedrijvigheid zonder de puurheid aan te tasten.

Ontdek via de geboren en getogen Bonairianen en de nieuwkomers die in deze eerste editie aan het woord komen de verrassende veelzijdigheid van een stukje Nederland in de tropen. Een van de geïnterviewden - gezaghebber Edison Rijna, zeg maar de burgemeester - vat het raak samen: „Op Bonaire komt het beste van twee werelden in harmonie samen.“

Veel leesplezier!

Honderd miljoen jaar geschiedenis

Tussen het verkrijgen van de status van bijzondere Nederlandse gemeente en het ontstaan van Bonaire zit zo'n honderd miljoen jaar.

De oudste rotsformaties bestaan uit vulkanische gesteenten die zestig miljoen jaar geleden boven zeeniveau werden getild. De eerste bewoners van Bonaire waren de Caiquetio Amerindians die het eiland rond het jaar 1000 v.Chr. vanuit Venezuela bereikten. Stille getuigen daarvan zijn onder meer te vinden in de vorm van rots-tekeningen.

In 1499 landden de ontdekkings-

reizigers Alonso de Ojeda en Amerigo Vespucci op Bonaire en namen het eiland voor Spanje in bezit. Omdat er geen goud te vinden was en het ook niet geschikt leek voor landbouw zagen de Spanjaarden er vanaf er een kolonie te stichten. De Amerindians werden gedeporteerd naar Hispaniola waar ze in de mijnen te werk werden gesteld. In 1526 introduceerden de Spanjaarden vee op Bonaire. Als

gevolg hiervan komen er tot op de dag van vandaag wilde ezels (buriku) en geiten (kabritu) voor. Ondertussen ontstond, veilig voor zeepiraten gelegen in een kom tussen de heuvels, een kleine gemeenschap die uitgroeide tot het plaatsje Rincon. In 1635 verlieten de Spanjaarden het eiland. Dat werd een jaar later door Johannes van Walbeek ingenomen en onder bestuur van de West-Indische Compagnie geplaatst. Deze importeerde slaven voor landbouw en zoutwinning. In 1863 kwam een einde aan de slavernij. De slavenhutjes bij de zoutpannen herinneren aan deze weinig fraaie episode in de Koninkrijks geschiedenis.

In het begin van de negentiende eeuw verloor Nederland tweemaal de heerschappij over de Antillen aan Groot-Brittannië. In 1814 werd Bonaire definitief aan Nederland toegewezen, maar het duurde nog tot 1816 voordat het Nederlands bewind werd hersteld. Onder koningin Juliana werden de Nederlandse Antillen in 1954 een auto-

*De slavenhutjes bij de zoutpannen zijn goed bewaard gebleven.
De obelisk diende als baken voor de schepen van de West-Indische Compagnie.*

Het dorp Rincon dankt zijn ontstaan aan de strategisch ligging in een kom tussen de heuvels buiten het zicht van zeepiraten.

noom deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Groeiende onvrede over de centrale regering op Curaçao leidde er toe dat de bevolking van de andere eilanden zich aan het begin van deze eeuw in referenda uitspraken voor afscheiding. De uitkomst daarvan kreeg op 10 oktober 2010 zijn beslag. Het land Nederlandse Antillen werd op die dag opgeheven en Curaçao en Sint Maarten werden autonoom land binnen het Koninkrijk, een status die Aruba al in 1986 had bedongen. Bonaire, Sint Eustatius en Saba werden als *openbare lichamen* opgenomen in het Nederlandse staatsbestel. De Eilandsraden zijn te vergelijken met gemeenteraden in Europees Nederland, de Bestuurscolleges met Colleges van Burgemeester en Wethouders, wethouders heten er gedeputeerde en de burgemeester gezaghebber. Daarnaast is er een Rijksvertegenwoordiger die het rijk vertegenwoordigt.

Per 10-10-10 zijn de taken tussen de eilanden en het Rijk verdeeld. Ministeries hebben in verband

daarmee ambtenaren op de eilanden gestationeerd die gezamenlijk de Rijksdienst Caribisch Nederland vormen waarvan de hoofdstad Kralendijk staat. Veel Nederlandse wet- en regelgeving is inmiddels - al dan niet aangepast aan de lokale omstandigheden - ingevoerd. De directe relatie met Den Haag is vooral merkbaar in het onderwijs en de zorg waarvan de kwaliteit met sprongen vooruit is gegaan. Op het gebied van veilig-

heid is fors geïnvesteerd in de professionaliteit en het materieel van de politie en de brandweer. Uit een evaluatie in 2015 door een commissie onder voorzitterschap van oud-minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties Liesbeth Spies bleek dat er op een aantal vlakken grote vooruitgang is geboekt, maar dat anderen waren achtergebleven zoals sociaal-maatschappelijke voorzieningen, het wegennet, de haven en het stimuleren van economische ontwikkeling. De teleurstelling daarover uitte de bevolking in 2015 in een referendum.

De boodschap van de Commissie Spies en de volksraadpleging lijken ter harte te worden genomen door het Kabinet Rutte III. Dat blijkt onder meer uit deze passage in het regeerakkoord: „Voor de inwoners van Bonaire, Sint Eustatius en Saba heeft Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid. Op de eilanden ligt de prioriteit bij het verbeteren van het economisch perspectief, onder meer door versterking van de infrastructuur en het terugdringen van armoede. Het kabinet is bereid extra te investeren in de eilanden onder de voorwaarde dat goed bestuur en financiële verantwoording op een afdoende niveau is geborgd.” ●

Kerncijfers

Inwoners	19.200
Oppervlakte	288 km ²
Ligging	70 km voor de kust van Venezuela
Afstand	7.796 km tussen Kralendijk en Schiphol
Temperatuur	Gemiddeld 28,3 °C
Talen	Papiaments, Nederlands, Engels en Spaans
Betaaleenheid	USDollar
GDP	415 miljoen USD
Inflatie	0,5%
Werkloosheid	6,7%
Toerisme	130.000 stay-over
Cruise passagiers	480.000

Met de leden van de Eilandsraad.

Staatssecretaris Raymond Knops:

'Wat een paradijsje'

„Ik was nog nooit op Bonaire geweest. Ik was echt onder de indruk van de schoonheid. Wat een prachtig eiland! Daar rondlopend dacht ik: ik ben hier voor mijn werk, maar zo ervaar ik het niet, hier zou ik kunnen wonen. Het is een paradijsje”, blikt staatssecretaris Raymond Knops van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties terug op zijn kennismakingsbezoek aan het flamingo-eiland.

Na zo'n lofzang komt er vaak een 'maar'. „Bonaire heeft inderdaad uitdagingen. Dat je in een paar jaar vijf keer wisselt van Bestuurscollege is niet goed. De belangen van de bevolking zijn er niet mee gediend. Zo hoorde ik van onder-

nemers dat zaken niet van de grond komen. Als je continu aan het formeren bent kom je niet toe aan besturen terwijl dat wel hard nodig is want het eiland heeft een aantal urgente kwesties. Als bestuurders onder elkaar moet je

elkaar kunnen aanspreken. Dat heb ik dan ook gedaan in mijn gesprekken met het Bestuurscollege en de leden van de Eilandsraad. Mijn boodschap was: zoek niet naar onderlinge verschillen, maar naar overeenkomsten.”

De bewindsman is er van overtuigd dat er mooie dingen tot stand kunnen worden gebracht. „Ik heb met maatschappelijke organisaties en ondernemers gesproken. Ik kwam veel gedreven mensen tegen die investeringsplannen klaar hebben liggen, maar er tegen aan lopen dat ze telkens met een andere gedeputeerde te maken hebben. Dat moet echt anders. Vanwege de kleine schaal zie je heel snel het effect wanneer je als overheid wel levert. Natuurlijk ben ik bereid daarbij te helpen. Het is niet eerder voorgekomen dat er in een regeerakkoord zo veel woorden aan de Caribische delen van het Koninkrijk zijn gewijd. Het kabinet heeft fondsen beschikbaar om

projecten te financieren. Ik heb het bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer gezegd: wie zijn bestuur op orde heeft krijgt meer ruimte; met het bijbehorende budget om dingen te doen.”

Het eilandbestuur kan volgens de bewindsman ook zelf meer inkomsten genereren. „Als er grote ondernemers van buiten komen die een hotel willen neerzetten moet je stevig onderhandelen. Ze denken veel geld aan Bonaire te kunnen verdienen dus moet je niet zo maar grond weggeven. Uit mijn ervaring als wethouder weet ik dat grondexploitatie een wezenlijk onderdeel is van de begroting van gemeenten. Dus zeg ik: kijk niet alleen naar Den Haag, maar werk ook aan je eigen verdien capaciteit. Ik heb met het Bestuurscollege afgesproken dat ze hun plannen verder uitwerken en dat ik voor de zomer terug kom om die te bespreken. Het perspectief dat ik bied is dat er middelen beschikbaar zijn.”

Knops klinkt streng. De vraag is of er bij de ministeries ook niet het een en ander te verbeteren valt in de omgang met de bijzondere gemeenten in de Cariben. „Ongetwijfeld. Wij moeten niet alles wat in Europees Nederland wordt bedacht meteen maar op de BES-eilanden projecteren. We moeten er altijd over nadenken wat wel en wat niet. De Commissie Spies heeft opgemerkt dat er veel langs de departementale lijnen loopt. Die hebben er veel mensen zitten; bij de Rijksdienst Caribisch Nederland. Het is aan mij om een coördinerende rol te vervullen. Ambtenaren die daar naar toe gaan moeten zich realiseren dat wat je in de gemeente X of Y uitrolt niet één op één op een klein eiland kan uitvoeren. Bonaire is een bijzondere gemeente met extra problematieken zoals het hebben van een internationale luchthaven. Wij in Den Haag moeten ons goed reken schap geven van de absorptiecapaciteit van zo'n kleine samenleving.”

De staatssecretaris erkent dat de geringe schaalgrootte beperkingen oplegt, maar ziet voldoende kansen. „Het toerisme biedt enorme mogelijkheden. Dan heb ik het niet over massatoerisme want daar heeft Bonaire de infrastructuur niet voor. Maar qua natuur heeft het eiland veel te bieden. Denk aan de koraalriffen. Daarnaast is het goed aan de diversificatie van de economie te werken, bijvoorbeeld door landbouw te stimuleren zodat er minder geïmporteerd hoeft te worden. Het is aan de politiek om te zorgen voor stabiel bestuur, dan kunnen er veel positieve dingen gebeuren.”

Voor het eerst sinds 2010 is het Koninkrijksdossier niet iets dat een minister er bij doet, maar is er een staatssecretaris mee belast die er serieus aandacht aan kan besteden. En dat is precies de ambitie van Knops. „Ik zit nu drie maanden op deze post en ik kan zeggen dat ik het ontzettend leuk vind. In tegenstelling tot enkele andere onderdelen van mijn por-

Overleg met het Bestuurscollege.

tefeuille die vooral over inhoud gaan is het opbouwen en onderhouden van duurzame relaties substantieel onderdeel van het Koninkrijksdossier. Ik wil investeren in de relatie met bestuurders, politici en maatschappelijke organisaties. Mijn houding is er een van respect voor ieders eigen

verantwoordelijkheden. Ik ga niet voorschrijven dat ze iets moeten doen omdat ik dat vind. Men kan zelf heel goed bepalen wat men wil en kan."

Over de vraag of het kennismakingsbezoek verrassingen heeft opgeleverd moet Knops even

nadenken. „Door mijn staf ben ik uitgebreid gebriefd, ik heb stukken gelezen en onder meer met gezaghebber Rijna gesproken tijdens zijn bezoek aan Den Haag. Het beeld dat ik had bleek te kloppen. Je leest namen in dossiers, maar als je mensen persoonlijk spreekt, elkaar de hand schudt en in de ogen kijkt geeft dat een extra dimensie. Als je aan een vertrouwensrelatie werkt is het belangrijk te weten wie aan de andere kant zit."

De bewindsman is niet van plan de staatkundige verhouding ter discussie te stellen.

„Dat leidt alleen maar tot stilstand. Ik wil serieus investeren in de relatie. We kunnen elkaar op allerlei vlakken versterken. Niet alleen op bestuurlijk en politiek niveau, maar ook op maatschappelijk gebied, cultuur... Ik ben van plan regelmatig op bezoek te gaan. Als je een vertrouwensrelatie wil opbouwen moet je niet alleen komen als er gedonder in de tent is. Andersom zijn delegaties altijd welkom in Den Haag. Aan de WhatsAppjes heb ik al gemerkt dat de lijnen kort zijn. Zelf ben ik buitengewoon gemotiveerd een bijdrage te leveren aan de samenwerking want dat is in het belang van de bevolking. Het is net als met een echte relatie: het moet wel van beide kanten komen."

„Ik wil investeren in de relatie met bestuurders, politici en maatschappelijke organisaties."

Raymond Knops (1971) is sinds 17 oktober 2017 als staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het Kabinet Rutte III verantwoordelijk voor de Koninkrijksrelaties, het Rijksvastgoedbedrijf, grensoverschrijdende samenwerking, ICT en identiteitsgegevens. Na de officiersopleiding aan de Koninklijke Militaire Academie werd hij beroepsofficier bij de Koninklijke Luchtmacht. Daarna studeerde hij Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit. Knops werd in 1998 voor het CDA lid van de

gemeenteraad in zijn woonplaats Horst aan de Maas (Limburg). Van 1999 tot 2005 was hij er wethouder en locoburgemeester. In 2004/2005 diende hij als reservist enkele maanden in Irak. Op 11 oktober 2005 werd Knops in de Tweede Kamer gekozen. De afgelopen jaren was hij onder andere woordvoerder voor Defensie en Buitenlandse Zaken, portefeuilles die - vanwege de Kustwacht en de onrust in Venezuela - raakvlakken hadden met de Caribische delen van het Koninkrijk.

Het beste van twee werelden

„Bonaire biedt het beste van twee werelden.” Een gedurfde stelling die om bewijsvoering schreeuwt. „Op dit eiland komt de kwaliteit van de Nederlandse standaard zoals het rechtssysteem, het onderwijs en de zorg samen met de Caribische kunst het leven te vieren”, verklaart gezaghebber Edison Rijna zich nader. „Wij maken als bijzondere gemeente deel uit van het Nederlandse staatsbestel, maar met behoud van de authenticiteit van een klein eiland onder de tropische zon.”

Gezaghebber Edison Rijna op de trappen van het fraai gerestaureerde bestuurskantoor.

Toch is er veel veranderd sinds Bonaire op 10 oktober 2010 net als Sint Eustatius en Saba een Nederlandse gemeente is geworden.

„Formeel zijn wij openbare lichamen. Daarvoor is gekozen om de eigenheid van de eilanden te respecteren. Je kunt niet zomaar in een ander werelddeel alle Nederlandse wet- en regelgeving één op één van toepassing verklaren. Bovendien moeten die ook nog door een relatief klein overheidsapparaat geïmplementeerd en gehandhaafd kunnen worden. Overigens zijn er ondanks de beloofde legislatieve terughoudendheid toch een paar wetten doorheen geglipt waarmee we niks kunnen. Dat geldt uiteraard niet voor wetgeving op het gebied van rechtszekerheid, veiligheid en dergelijke. Die zijn meteen op Nederlands niveau gebracht en dat vindt iedereen een goede zaak.”

Toch blijkt uit het referendum van 2015 dat het niet allemaal rozengeur en maneschijn is.

„Er heerst onder de bevolking een zekere teleurstelling. Ik begrijp dat. Op weg naar 2010 zijn de verwachtingen niet goed gemanaged. Men dacht dat de zilvervloot zou binnenvaren. Ik denk dat ook de bestuurders van toen - zowel in Den Haag als op de eilanden - de complexiteit hebben onderschat. Het is simpelweg onmogelijk om een decennialang

Hoog bezoek tijdens de viering van Dia di Rincon.

opgebouwde achterstand in het onderhoud van de maatschappij in een paar jaar weg te poetsen. Het gevoel te worden verwaarloosd door de centrale regering van de Nederlandse Antillen was voor de bevolking juist reden te kiezen voor een directe band met Nederland. We zitten midden in een ingewikkeld proces dat we de tijd moeten gunnen want het moet ook zorgvuldig. Het is zaak de balans te bewaren tussen wat moet en nodig is en wat wij zelf willen en kunnen.”

De onvrede lijkt vooral betrekking te hebben op het sociale voorzieningenniveau.

„Het is een feit dat de armoede is toegenomen sinds wij rechtstreeks onder de hoede van Haagse ministeries vallen. Maar dat is ook in het

Europese deel van Nederland het geval. Het zal ten dele voortkomen uit de crisis. Anderzijds vind ik dat sommige ministeries best een tandje meer hadden kunnen bijzetten. Het blijft moeilijk uit te leggen dat de kinderbijslag pas in 2016 is ingevoerd en dat de AOV zoals de AOW hier heet te laag is om er de maand mee rond te komen. Dat is door het Nibud bevestigd. Gelukkig wordt er nu onderzoek gedaan naar het bestaansminimum. Dan hebben we een objectief ijkpunt om bijvoorbeeld het minimumloon en uitkeringen vast te stellen.”

Over de infrastructuur wordt ook veel geklaagd.

„En terecht. Er is destijds een taakverdeling afgesproken: wat doet het eiland en wat doet het

Rijk? Vervolgens heeft Den Haag het budget bepaald wat het eilandbestuur nodig zou hebben om zijn taken naar behoren uit te voeren, de zogeheten vrije uitkering die te vergelijken is met het gemeentefonds. In 2015 heeft onderzoek in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties uitgewezen dat die uitkering tenminste twintig procent te laag is. Maar die is vooralsnog onder verwijzing naar de crisis niet aangepast. Daarnaast is het mijn indruk dat er rigide met de taakverdeling wordt omgegaan. Op veel terreinen zoals armoedebestrijding, infrastructuur en economische ontwikkeling wordt snel gezegd: ‘Dat is jullie eigen verantwoordelijkheid’. Daarmee wordt voorbij gegaan aan de te lage vrije uitkering, de omvang

van de achterstand en de kleinschaligheid van het uitvoerend apparaat dat bovendien zwaar belast wordt door nieuwe regel- en wetgeving en door het Rijk ingehuurde consultants die in- en uitvliegen. Dat laatste mag zeker een onse minder.”

Hoe zou het volgens u moeten?

„Het kan anders, dat blijkt op andere terreinen. U vraagt naar zaken die nog niet goed uit de verf zijn gekomen, maar er is heel veel waar enorme vooruitgang is gerealiseerd. Kijk naar het onderwijs, de gezondheidszorg en de veiligheid. De daarvoor verantwoordelijke ministeries zijn heel ambitieus aan de slag gegaan. Zij zijn een voorbeeld voor andere departementen. Wat de afgelopen jaren een handicap is gebleken is het gebrek aan coördinatie in Den Haag. De Commissie Spies heeft dat ook geconstateerd en aangedrongen op een sterke coördinerende rol voor het ministerie van BZK. De commissie heeft er tevens voor gepleit dat ministeries minder voor en meer met de eilanden doen, door beter naar de lokale bestuurders te luisteren en prioriteiten af te stemmen op de plaatselijke omstandigheden. Ik heb er alle vertrouwen in dat het nieuwe kabinet die boodschap heeft begrepen.”

Waarop baseert u dat optimisme?

„Niet eerder is in een regeerakkoord zo expliciet en constructief over de relatie met de Caribische delen van het Koninkrijk en die met de BES-eilanden in het bijzonder gesproken. Het kabinet wil de samenwerkingsrelatie een impuls geven en is bereid daarvoor de benodigde middelen beschikbaar te stellen. Overigens

niet onvoorwaardelijk: goed bestuur en financiële verantwoording moeten stevig verankerd zijn. Ik vind dat niet alleen logisch, maar zie dat ook als een dure plicht tegenover onze eigen burgers. Die hebben recht op integer en transparant bestuur. Ik ben daar zeer alert op.”

Is daarvan nu geen sprake?

„Wij komen uit een tijd waarin de overheid zoals ook in Nederland lang gebruikelijk is geweest nogal informeel te werk ging. Inmiddels hebben wij allerlei integriteitsprotocollen. Wie iets van de overheid wil, bijvoorbeeld een vergunning, heeft inzicht in de procedure die tot de uiteindelijke besluitvorming leidt. Overheidsnvs worden door corporate governance-regels beschermd tegen politieke bemoeienis. In dat opzicht hebben we grote stappen gemaakt, maar het blijft - en dat zie je ook in Europees Nederland - zaak waakzaam te blijven. En wie zich desondanks onheus behandeld

voelt kan een klacht indienen bij de Nationale Ombudsman of naar de rechter.”

Goed bestuur is ook stabiel bestuur.

„Er zijn de afgelopen jaren inderdaad veel wisselingen geweest, maar grosso modo heeft dat niet veel invloed gehad op de koers. Ideologisch zijn de verschillen tussen de politieke partijen niet groot. Niet zo gek, want het is volstrekt helder waar de prioriteiten liggen. Ruimte om extreme besluiten te nemen is er niet want voor het begrotingsbeleid bestaan strikte regels waarop door een onafhankelijk college, het Cft, toezicht wordt gehouden. Burgers en ondernemers merken er niet zo veel van als er andere gedeputeerden aantreden, hooguit is de toon anders. Het Bestuurscollege heeft er vooral zelf last van want het is op deze manier lastig een goede werkrelatie met de ministeries op te bouwen. Wil je dingen in Den Haag geregeld krijgen, dan helpt het als je elkaar al wat langer kent.”

Bij zijn eerste kennismakingsbezoek kreeg staatssecretaris Knops van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het wapen van Bonaire opgespeld.

In het Antilliaans Dagblad werd u in dat verband als een 'oliemannetje' getypeerd.

„Politici en ambtenaren aan weerszijden van de oceaan gaan en komen. De gezaghebber en de Rijksvertegenwoordiger zijn de enige constante factor tussen Bonaire en Den Haag. Alleen heeft nog geen Rijksvertegenwoordiger zijn termijn uitgediend. Om te voorkomen dat cruciale dossiers aan de aandacht ontsnappen heb ik het op mij genomen extra te investeren in het onderhouden van contacten in en rond Den Haag. Uiteraard zonder

in te breken in de portefeuilles van de gedeputeerden want die blijven ten overstaan van de Eilandsraad politiek verantwoordelijk. Maar het zou in het voordeel van alle partijen zijn als de gezaghebber nadrukkelijker de rol krijgt van intermediair tussen eiland en rijk. Dat wordt bedoeld met oliemannetje.”

Nog wensen?

„Het streven is er op gericht zo zelfredzaam mogelijk te worden. Ons ambtenarenapparaat zou gebaat zijn met een uitwisselingsprogramma waarbij onze mensen

een paar maanden bij een gemeente meedraaien en gemeenteambtenaren aan onze kant training on the job geven. Een vorm van werkend leren door het delen van kennis en ervaring. Ik zou ook graag zien dat het ministerie van Economische Zaken en Klimaat ons pro-actiever bijstaat bij de ontwikkeling van de economie. Op het vlak van duurzame innovaties zijn we een ideale investerings- en vestigingslocatie waar het Nederlandse bedrijfsleven van kan profiteren. Bonaire heeft alles in zich om de glanzende parel van het Koninkrijk te zijn.”

Een eervolle en dankbare taak

Geboren Bonairiaan Edison Rijna (50) is op 22 augustus 2014 door koning Willem-Alexander beëdigd als gezaghebber na die functie al sinds 1 maart op interim-basis te hebben vervuld.

Na op Curaçao de middelbare school te hebben doorlopen en een studie in Nederland maakte Rijna carrière in het bankwezen. Vanuit Curaçao startte hij met een partner een succesvol afvalverwerkings- en recyclingbedrijf op Bonaire. Het ondernemerschap prikkelde zijn belangstelling voor de politiek. „Als ondernemer krijg je te maken met de overheid, bijvoorbeeld in verband met vergunningen. Ik liep tegen een muur op en dacht: dat moet anders kunnen. Dan kun je twee dingen doen: blijven klagen of, als je de kans krijgt, helpen het systeem veranderen.”

Enkele maanden nadat hij vanwege het gezaghebberschap met echtgenote Freeke en hun twee kinderen van Curaçao naar Bonaire was verhuisd sloeg het noodlot toe. De ziekte waarvan zijn vrouw eerder genezen was verklaard manifesteerde zich opnieuw waarvoor zij tot haar overlijden begin 2017 in Nederland behandeld is. „Ik mis haar enorm, maar in zulke omstandigheden ervaar je de kracht van een kleine gemeenschap die je tot steun is. Wat ook helpt is dat gezaghebber een baan van 24/7 is die weinig tijd overlaat om te gaan zitten kniezen. Ik moet uiteraard wel zorgen dat ik er

voldoende voor onze kinderen ben. Ze zijn in de puberleeftijd, maar zijn door het overlijden van hun moeder sneller volwassen geworden. Ze doen het goed. Al hebben we als gezin zware jaren, van het gezaghebberschap heb ik geen seconde spijt. Het bedrijfsleven vond ik boeiend, maar het algemeen belang dienen is een eervolle en dankbare taak. Het voelt goed in een positie te zitten waarin je echt iets voor de bevolking kunt betekenen. Ik ambieer daarom zeker een tweede termijn, maar zodra de gemeenschap vindt dat ik de vooruitgang in de weg sta ben ik de eerste om een stap opzij te doen.”

Geen seconde spijt van het gezaghebberschap.

A young man and woman are embracing on a vibrant, colorful street in Bonaire. The woman is wearing a large white sun hat and has her arms around the man's neck. They are both smiling and looking towards the left. The background features bright, multi-colored buildings with awnings and a clock on the wall. The scene is bathed in warm, golden light, suggesting a sunset or sunrise.

Samen naar Bonaire

Met onze dagelijkse vluchten brengen we je graag naar
deze droombestemming - klm.nl

De Kamerdelegatie met de leden van het Bestuurscollege en de Eilandsraad in de tuin van het Divi Divi Flamingo Beach hotel.

Flitsbezoek Kamerleden

„Kort en krachtig.” Zo omschrijft voorzitter Alexander Pechtold van de Tweede Kamercommissie voor Koninkrijksrelaties het werkbezoek dat een delegatie van Eerste en Tweede Kamerleden onder zijn aanvoering in januari aan Bonaire bracht.

De beschikbare 24 uur werden optimaal besteed. Meteen na aankomst volgde een meet en greet met de leden van het Bestuurscollege en de eilandsraad. „Belangrijk bij dit soort ontmoetingen is dat je met elkaar deelt dat politici er zijn om het welzijn van mensen te verbeteren. We moeten elkaar daar op aanspreken. Ik heb geleerd dat we in dit deel van het Koninkrijk alles tegen elkaar kunnen zeggen, als je naar buiten toe maar respect voor elkaar toont.”

Op aanraden van de Kinderombudsman was er ook een

ontmoeting met kinderen.

„We hebben met schoolkinderen ontbeten. Wij hoorden in kindertaal de wensen die bij heel veel Bonairianen leven. Op één staat, zoals zij het zeiden: minder gaten in de weg”, aldus de D66-voorman. „We hebben verder met maatschappelijke organisaties gesproken, van de woningbouwcorporatie tot en met de voedselbank en onderwijsinstellingen. We hebben een renovatieproject bezocht en een presentatie gekregen over de mogelijkheden voor landbouw. Ik heb mij nooit zo verdiept in agricultuur, maar op het gebied van landbouw liggen

er enorme kansen. 98% van de groenten en het fruit wordt geïmporteerd. Dat is te idioot voor woorden. Vroeger werd er wel van alles op het eiland verbouwd en we hebben een universiteit van Wageningen. Dus hoe moeilijk kan het zijn?”

Als minister voor Koninkrijksrelaties en fractieleider is Pechtold vaker op Bonaire geweest. „Het is interessant de veranderingen in de tijd te zien. Ik heb niet eerder meegemaakt dat er twee cruiseschepen tegelijk aan de kade lagen. Dat zegt iets over de ontwikkeling van Bonaire als toeristische bestemming. En ja, het is in de loop der jaren drukker geworden: voor het eerst sta je wel eens met vijf auto's achter elkaar en dat noemen ze hier een file.” ●

Kamervoorzitters pakken de boot

Bonaire kreeg in januari ook bezoek van de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer, Ankie Broekers-Knol en Khadija Arib, die een rondje langs alle zes eilanden maakten. Ze werden vanuit Curaçao met de cutter Jaguar van de Kustwacht overgevoerd naar Kralendijk waar ze werden verwelkomd door gezaghebber Edison Rijna en waarnemend rijksvertegenwoordiger Jan Helmond.

Arib: „Ik was niet eerder op Bonaire geweest, maar ik weet nu al dat ik nog een keer terug ga. Het is een prachtig eiland, met de witte stranden en de azuurblauwe zee. Het was indrukwekkend om de slavenhuisjes te zien; daar gaan zoveel verhalen - en ook zoveel pijn en leed - achter schuil. Wat ik verder heb gemerkt is dat Bonaire een eiland van contrasten is. Het is een belangrijke bestemming voor toeristen - en ik begrijp waarom - maar je ziet ook dat veel eilandbewoners hard moeten werken om de eindjes aan elkaar te knopen. Het was goed allebei die werelden te zien en erover te horen.“ Broekers-Knol was al eens eerder op Bonaire, maar toonde zich opnieuw onder de indruk van de natuur en de cultuur. „Lac Bay en de route met uitzicht over de Caribische zee en de zoutpannen blijven betoverend mooi. De slavenhuisjes houden de herinnering aan het slavernijverle-

den levend en vormen zo belangrijk erfgoed voor toekomstige generaties.“

Met de gezaghebber, de gedeputeerden en eilandsraadsleden spraken de Kamervoorzitters over de politieke en sociaaleconomische actualiteit. Een punt van zorg, aldus Broekers-Knol, zijn de vele bestuurswisselingen: „Bonaire heeft behoefte aan goed en stabiel bestuur. Zonder dat komen plannen niet tot uitvoer en dreigt onvoldoende tot stand te worden

gebracht voor de bevolking.“ Ze hoopt dat samenwerking met de Nederlandse overheid een steun in de rug kan zijn voor het lokale bestuur. „Iedereen moet als eerste zijn eigen verantwoordelijkheid nemen en zijn eigen taak vervullen. Maar vanuit dat vertrekpunt kunnen we door concreet samen te werken veel verder komen. Dit eiland en zijn bevolking verdienen dat. De mogelijkheden en kansen lijken op dit moment voorhanden; aan de bestuurders van Bonaire de taak die te grijpen.“ ●

De Kamervoorzitters Broekers-Knol en Arib werden verwelkomd door gezaghebber Rijna en waarnemend rijksvertegenwoordiger Helmond. Rechts Commandant der Zeemacht in het Caribisch Gebied Peter Jan de Vin.

Gedeputeerde James Kroon met op de achtergrond het uit 1890 daterende Pasangrahan waar de Eilandsraad vergadert.

„Hoge bomen vangen veel wind”, lacht gedeputeerde James Kroon als de kritiek ter sprake komt waarmee de oppositie het Bestuurscollege bestookt. De leider van Union Patriótiko Boneriano (UPB) kan dankzij een lange staat van dienst tegen een stootje.

„In 1994 ben ik politiek actief geworden en kwam ik voor het eerst op de kandidatenlijst. In de jaren daarvoor was ik al vaak in het partijhuis te vinden. Er waren altijd wel karweitjes te doen, tot en met het schoonmaken van de toiletten. In 2000 ben ik in de Eilandsraad gekomen. Sindsdien ben ik meerdere keren gedeputeerde geweest.”

De uitdagingen zijn groot, benadrukt hij. „Wij zullen samen met het Rijk moeten werken aan de

Niet tegen, maar met Nederland

verbetering van het voorzieningenniveau. Nederland heeft toen we in 2010 in het Nederlandse staatsbestel zijn opgenomen beloofd de achterstanden weg te werken. Op een aantal terreinen is dat onvoldoende gebeurd. De teleurstelling daarover bij de bevolking verklaart de uitslag van het referendum. Dat was geen afwij-

zing van Nederland, maar een uiting van onvrede. Iedereen die het beste voor heeft met Bonaire beseft dat het beter is met Den Haag samen te werken dan elkaar te bevechten. Samen met het Rijk kunnen we de grote uitdagingen aan: armoedebestrijding, verbetering van de infrastructuur en economische ontwikkeling.”

De in Rincon geboren en getogen Kroon geeft grif toe dat ook de lokale politiek huiswerk te doen heeft: „Wij zullen duidelijker moeten maken wat wij zelf kunnen en wat niet. Sinds 2010 hebben wij veel regel- en wetgeving uit Nederland gekregen. Daar is op zichzelf niks op tegen, maar het is te snel gegaan. Je moet het als klein eiland wel kunnen implementeren en handhaven. Onze kleinschaligheid beperkt de uitvoeringscapaciteit. Wat ook niet heeft geholpen is dat we met meerdere ministeries zaken moeten doen. De Commissie Spies heeft terecht gepleit voor een sterke coördinerende rol voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De commissie heeft goed werk geleverd, maar spijtig genoeg is door de vorige regering weinig gedaan met de bevindingen.”

Kroon heeft zijn hoop gevestigd op het Kabinet Rutte III. „In het regeerakkoord staan goede dingen over de samenwerking met de Caribische delen van het Koninkrijk. Ik heb er vertrouwen in dat het niet bij woorden blijft, vooral omdat het CDA deel uitmaakt van de coalitie. De UPB en het CDA delen de christendemocratische grondbeginselen en zien elkaar als zusterpartijen. Het CDA heeft altijd op een constructieve manier aandacht gehad voor de eilanden. Voor de laatste Tweede Kamerverkiezingen ben ik naar Nederland gereisd om campagne te voeren voor het CDA. Ik hoop dat we in de komende regeerperiode de achterstanden kunnen aanpakken die zijn ontstaan in de decennia waarin wij onderdeel waren van de Nederlandse Antillen. Wat echt heel hard nodig is is het opknappen van de infrastructuur. De wegen zitten vol gaten. Dat is niet alleen gevaarlijk, maar

is ook een rem op de economische ontwikkeling.”

Dat het inwonertal van Bonaire sinds 2010 mede door de komst van Europese Nederlanders snel is toegenomen ervaart Kroon niet als problematisch. „Iedereen die een positieve bijdrage levert aan onze samenleving is, waar hij of zij ook vandaan komt, voor mij een Bonairiaan. Ik hoop uiteraard dat ook de Bonairianen die ooit zijn geëmigreerd of voor studie naar Nederland zijn vertrokken terugkeren om met hun kennis en ervaring te helpen bij de opbouw van ons eiland. Ze zijn meer dan welkom.”

Kroon is pleitbezorger van meer samenwerking met Curaçao en Aruba. „Die zijn in 2010 autonoom land geworden met een eigen regering, maar de banden zijn er niet minder om. Van oudsher is er vanwege studie, werk of de liefde druk verhuisd tussen de

eilanden, ook naar de Bovenwinden. Er zijn veel familiebanden. Waarom zouden we dan niet op een aantal terreinen de bestuurlijke samenwerking kunnen intensiveren? Dat is beter dan dat ieder het zelf maar moet uitvinden.”

Een schone opdracht voor zijn opvolger: „De UPB bestaat 46 jaar en ik ben 56. Het is tijd voor een nieuwe generatie. In de loop van dit jaar kiezen we een nieuwe leider die de partij op weg naar de eilandraadsverkiezingen van 2019 zal aanvoeren. Dan krijg ik een beetje meer tijd om met mijn bandje te spelen”, aldus percussionist Kroon. Hij kijkt er na achttien jaar in de politieke arena naar uit. Want een gedeputeerde in Caribisch Nederland heeft weinig vrije tijd. Gaat zijn telefoon even niet, dan is er wel een voorbijganger die hem aanschiet. Nee, op Bonaire is van een kloof tussen politiek en burger geen sprake. ●

Op bezoek bij fractieleider Sybrand Buma van zusterpartij CDA.

Herbebossing

Zo bosrijk als Bonaire ooit was zal het niet meer worden, maar met het aanplanten door de Stichting Echo van twintigduizend inheemse bomen wordt er veel goedgehaakt. Vooral de voor het eiland unieke Lora (de geelgeschouderde Amazone-papegaai) is er bij gebaat. De bomen worden met hulp van vrijwilligers geplant in tien omheinde locaties van een hectare. Dat gebeurt in opdracht van de lokale overheid met natuurgelden die het Rijk beschikbaar heeft gesteld.

Brass Boer

Jonnie en Thérèse Boer van de met drie Michelinsterren bekroonde De Librije in Zwolle voeren het management over het in november geopende beachrestaurant Brass Boer bij het Delfins Beach Resort. Het echtpaar dat jaren geleden zijn hart verloren aan Bonaire en er graag komt duiken heeft zijn culinaire creativiteit losgelaten op lokale ingrediënten. „Ons restaurant gaat de gasten te verwennen met gerechten waar je je vingers bij aflikt“, belooft Jonnie.

Dagelijks

De KLM voert dagelijks een vlucht uit tussen Schiphol en Flamingo Airport waarbij afwisselend op de heen- of terugweg een stop wordt gemaakt op Aruba. Wie slim plant vliegt dus altijd non-stop. De route wordt gevlogen met een Airbus 330-300. Het is met een afstand van 7.796 kilometer overigens de op twee na langste binnenlandse vlucht ter wereld. TUI vliegt vier per week met de Dreamliner Boeing 787 naar Bonaire.

Glasvezel

Het project *fiber to the home* waarmee telecombedrijf TELBO ter vervanging van het kopernetwerk heel Bonaire van glasvezel voorziet zit op schema. Op dit moment wordt Rincon op het nieuwe state of the art netwerk aangesloten dat woningen en bedrijven verzekert van razendsnel en betrouwbaar internet. Het graafwerk wordt door Bonaire Wegenbouwmaatschappij uitgevoerd en IBO neemt de installatie voor zijn rekening.

Helpende hand

Militairen van de Compagnie in de West hebben een oefening op Bonaire aangegrepen om te helpen bij het opknappen van Villa Antonia dat dienst doet voor de dagopvang van ouderen. Ter bescherming van de territoriale integriteit van de buitengrenzen van het Koninkrijk heeft Defensie permanent manschappen in de Cariben gestationeerd. Naast hun reguliere taken klaren de militairen ook regelmatig maatschappelijke klussen.

Jubileum

Op 24 november was het precies vijftig jaar geleden dat Bonaire voor het eerst werd aangedaan door een cruiseschip. Volgens de overlevering weigerde de kapitein van de Bergensfjord aan te meren omdat hij de zeebodem kon zien. Een loods maakte hem duidelijk dat dit niets zei over de diepte, maar alles over de helderheid van het water. Een halve eeuw later is het cruisetourisme naar 480.000 gestegen en wordt het eiland al jaren achtereen door passagiers tot most favourite destination in de regio verkozen.

KvK vraagt stip op de horizon

Nu er een masterplan voor de ontwikkeling van het toerisme ligt zou er snel een strategische visie voor de gehele economie van Bonaire moeten komen. „Het groeipotentieel is groot, maar wat we nodig hebben is een stip op de horizon. Waar willen we als samenleving over vijf of tien jaar staan? Dan kunnen ondernemers en investeerders daar hun koers op afstemmen.“

Aan het woord is directeur Dick ter Burg van de Kamer van Koophandel en Nijverheid Bonaire. Hij kan zich volledig vinden in het onlangs gepresenteerde toeristisch masterplan. „De keuze om Bonaire tot een blue destination te ontwikkelen past bij het DNA van het eiland. Door de marketing meer op *high-end* toeristen te richten kan de bijdrage van de sector aan de lokale economie fors toenemen. Het is gelijktijdig echter van belang te diversifiëren. Tijdens een eerdere strategische conferentie zijn naast toerisme nog twee pijlers geïdentificeerd: landbouw en kennis economie. De landbouw was vroeger zeer welvarend, maar tegenwoordig wordt vrijwel alles geïmporteerd. Dat brengt vanwege het transport extra kosten met zich mee en is niet duurzaam. Zowel de eilandelijke overheid als het Rijk wil de agrarische sector stimuleren. Daar liggen kansen voor ondernemers en investeerders. De derde pijler is kennis economie. Het onderwaterpark met zijn koraalriffen en het klimaat maken Bonaire tot een interessante locatie voor onderzoeksinstellingen, bijvoorbeeld ten aanzien van de klimaatverandering en de stijging van de zeespiegel.“

De verdere ontwikkeling van deze drie pijlers zal ook de aanpalende sectoren een impuls geven. „Dat zie je nu al in de bouw. Daar gebeurt heel veel door de komst van nieuwe hotels en appartementen. We signaleren ook groei in de zakelijke dienstverlening. Waar ik minder in geloof is Bonaire te profileren als hub voor Nederlandse bedrijven die zaken willen doen in Zuid-Amerika, maar andersom kan wel. Voor ondernemers in Zuid-Amerika is het door de taal en de regelge-

ving lastig voet aan grond te krijgen in Europa. Die kunnen er baat bij hebben Bonaire als springplank te benutten. Groot voordeel is dat je dichtbij Zuid-Amerika al in Nederland bent met de bijbehorende rechtszekerheid. Ik denk vooral aan persoonlijke dienstverlening en niet aan het aantrekken van goederenstromen. Ladingen containers moeten we niet willen.“

Ter Burg ziet over de jaren heen een weliswaar niet spectaculaire, maar wel aanhoudende groei van de economie. Vorig jaar zijn er vijfhonderd nieuwe bedrijven in het handelsregister ingeschreven tegenover 250 uitschrijvingen. „Onze rol is uitgebreider dan de KvK's in Europees Nederland.

Het bestuur van de KvK Bonaire met (vlnr) voorzitter Huub Groot, vicevoorzitter Harrie Schoffelen en de leden Evert Piar, Tim Verheul en Nina den Heyer. Rechts directeur Dick ter Burg.

Daar kun je als ondernemer of starter bij een veelheid aan organisaties terecht en zijn er instituten die over economische ontwikkelingen publiceren. Hier zijn wij dé vraagbaak. We hebben een bedrijvenloket om ondernemers te informeren over het vergunningenbeleid van de overheid. Dat helpt om sneller alle benodigde vergunningen te verkrijgen. Een nieuwe service is het geven van voorlichting over import en export. Investeerdere bieden we aan ze actief te begeleiden. Wij zijn een belangrijke belangenbehartiger van het bedrijfsleven. Vanuit die positie geven wij gevraagd en ongevraagd advies aan de lokale overheid."

Vorig jaar heeft de KvK een nieuw, goed geoutilleerd en makkelijk bereikbaar kantoor in gebruik genomen. Het past bij de professionaliseringslag die de organisatie heeft doorgemaakt sinds Ter Burg in november 2013 directeur werd. Hij (werkend bij Achmea) en zijn partner hadden het wel gezien in Nederland.

„Wij zijn in 2012 op wereldreis gegaan. We hadden een afspraak: als we onderweg een plek tegenkomen waar we alle twee willen wonen en werken gaan we ervoor. Op doorreis van Azië naar Zuid-Amerika hebben we bij vrienden op Bonaire geloofd. Zeven maanden later hebben we op de terugweg weer een tussenstop gemaakt. We hadden onmiddellijk een gevoel van thuiskomen. Het besluit ons op Bonaire te vestigen was daarna snel genomen. Toevallig kreeg ik de vacature voor directeur bij de KvK onder ogen. Ik heb meteen gesolliciteerd. Mijn partner is aan de slag gegaan bij de Rijksdienst Caribisch Nederland. We hebben destijds nog een tweede afspraak gemaakt: we blijven zo lang we het leuk vinden. Ik kan niet anders zeggen dan dat de

„Het groeipotentieel is groot”, aldus directeur Dick ter Burg van de Kamer van Koophandel en Nijverheid Bonaire.

baan en het leven uitstekend bevallen. Wij zijn beiden sportief. We halen ons hart op met beachtennis en kitesurfen.” Het inburgeren is soepel verlopen. „Het was af en toe wennen aan het tempo waarin de dingen

gaan, maar daar leer je mee omgaan. Ik zie er, zeker als je het afzet tegen het gestres in Nederland, ook de charme van in. Het is goed dat Bonaire zich ontwikkelt met behoud van zijn eigenheid.”

Groei

Toerisme is een belangrijke pijler onder de Bonairiaanse economie. Ondanks indrukwekkende groeicijfers wil directeur Maurice Adriaens van de Tourism Corporation Bonaire (TCB) het beleid op de schop nemen. Twee jaar geleden is de voormalige CEO van Curaçao Airport Holding gehaald om een lange termijnstrategie te ontwikkelen om de toeristische sector in een competitieve markt te laten bloeien. „De perspectieven zijn goed, maar we moeten de koers verleggen.“

Voor de komst van Adriaens (onder meer van 1998 tot 2002 minister van Verkeer en Vervoer in de Nederlands-Antilliaanse regering en gevolmachtigde minister in Den Haag) werd het toeristenbureau geplaagd door wisselingen in het management. „Directeuren bleven zo kort dat men niet toekwam aan het uitzetten van een meerjarenbeleid. De organisatie draaide in cirkeltjes. Ik kreeg de opdracht het functioneren van de organisatie te verbeteren en een toekomstvisie te ontwikkelen. Het personeelsbestand is aangevuld met vier jonge Antillianen en het masterplan is klaar. Dat is in december gepresenteerd.“

Bonaire is geliefd bij reizigers die van natuur en rust houden in combinatie met een goed voorzieningsniveau. „De kunst is te groeien zonder de balans te verstoren. Natuurbeheer is goed, maar we moeten niet verstarren. We kijken hoe we de economische ontwikkeling op het land en onder water op een verantwoorde manier kunnen versterken waarbij de benefits van het toerisme ten goede komen van de bescherming en het onderhoud van de natuur. We hebben de

ambitie de eerste blue economy van de wereld te worden. Een van de ideeën is de natuur te benutten voor researchdoeleinden. Het eiland is ideaal voor onderzoek naar milieueffecten op het koraal. De komst van onderzoekers draagt bij aan het verbreden van de economie.“

In het masterplan worden ook pragmatische zaken aangekaart. „We verkopen Bonaire te goedkoop. Veel mensen komen om te duiken in ons marine park. Voor een heel jaar toegang betaalt men 25 dollar. Als een bezoeker zeven dagen op het eiland verblijft en drie duiken per dag maakt kost het per duik anderhalve dollar. Als je naar de film gaat ben je voor anderhalf uur plezier tien dollar kwijt. Wij pleiten er voor de prijs te verhogen en de opbrengst te investeren in de toeristische infrastructuur en faciliteiten.

Mensen gaan graag naar Klein Bonaire, maar er zijn geen pier, geen schaduwen en geen toiletten omdat we daar het geld niet voor hebben. Duikers gaan dan wel meer betalen, maar ze krijgen er ook meer voor terug.“ Adriaens is

voorzitter van geleidelijke groei. „We zitten nu op 130.000 bezoekers per jaar. Dat kan in de komende tien jaar tot maximaal 200.000 groeien zonder de na-

Directeur Maurice Adriaens van de Tourism Corporation Bonaire:

„Geen massa- maar kwaliteitstoerisme.“

tuur en de rust te bedreigen. Als je voor meer kiest ben je werkgelegenheid aan het creëren voor buitenlandse werknemers. Wij

willen juist lokale arbeidskrachten kansen geven. Zo bewaar je de eigen cultuur. Gasten hechten daar aan. We gaan wel stapsgewijs op een ander soort reiziger

, maar met beleid

Naast 130.000 verblijfstoeristen wordt Bonaire jaarlijks door 480.000 cruisepassagiers aangedaan.

focussen. Geen massa-, maar kapitaalkrachtiger kwaliteitstoerisme. Wij willen graag 4- of 5-sterren hotels, niet te groot, bijvoorbeeld boetiekhotels. Ruimte is er voldoende. Bonaire telt nog geen 20.000 inwoners, maar is groter dan Aruba dat 110.000 inwoners heeft.”

De meeste vakantiegangers komen uit Europees Nederland, vorig jaar goed voor een groei van 10%. „De Verenigde Staten is eigenlijk een natuurlijker markt. Het is slechts 3 tot 4 uur vliegen en de Cariben zijn er bekend. De groei uit de VS is tot stilstand

gekomen door gebrek aan airlift. Wij werken er hard aan om Amerikaanse luchtvaartmaatschappijen te interesseren. In december is er een vlucht bij gekomen uit Toronto en komende zomer gaat American Airlines vanuit Miami vliegen. Het cruisetoeerisme hoeft niet verder te groeien. In het lopende seizoen verwerken we 480.000 cruisepassagiers. Ook daar willen we graag naar een ander soort bezoeker die meer uitgeeft op het eiland zodat plaatselijke ondernemers er meer aan hebben.” De TCB-directeur voelt zich thuis op Bonaire. „Het gezin is helemaal gesetteld. Het is een stuk

rustiger dan Curaçao en dat bevalt ons goed.” Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan: voormalig paprikakweker Adri-aens heeft inmiddels een bescheiden greenhouse achter zijn huis. „Ik denk er over een stukje grond te bemachtigen om een beetje aan landbouw te doen. Het meer lokaal produceren wordt trouwens door de overheid gestimuleerd. Dat is beter dan alles importeren. Het is goed voor de werkgelegenheid en het doet het goed bij de toeristen als er lokale producten worden voorgezet. Dat past in de blue economy die we willen zijn.”

Divi Divi Air: klein en fijn

Voor een eiland als Bonaire is de luchtvaart zowel in maatschappelijk als economisch opzicht - soms letterlijk - van levensbelang. Vliegen tussen de Caribische delen van het Koninkrijk heeft het karakter van openbaar vervoer.

„Het is als in Nederland de trein of metro nemen. Het is geen luxe, het is de enige manier om je familie of zakenrelaties te bezoeken”, aldus accountable manager Germaine Richie-Durand van Divi Divi Air. In het jaar van oprichting (2000) woonde zij en echtgenoot Reginald in Nederland. „Wij waren alle twee vlieger bij de ALM,

maar omdat het met de maatschappij bergafwaarts ging zijn we in 1998 naar Nederland verhuisd. Reginald is bij Martinair gaan vliegen en ik ben in afwachting van een vliegersfunctie bij de vliegdiens van MartinAir aan de slag gegaan. Op een gegeven moment hoorden we dat Divi Divi Air te koop was. We zijn ver-

knocht aan de luchtvaart en wilden graag terug naar Curaçao waar we geboren en getogen zijn dus we zagen het als een opportunity.”

Op 26 augustus 2004 was de overdracht. Twee maanden later kwam de uit het faillissement van de vroegere ALM voortgekomen DCA definitief aan de grond te staan. „We hebben het vanaf dag één druk gehad. We hadden een Cessna 402 en een Britten Norman Islander, in totaal vijftien

Germaine Richie bij de jongste aanwinst in de Divi-vloot.

stoelen. Binnen een jaar hadden we er twee Islanders bij." Na de ondergang van DCA vlogen naast Divi Divi nog drie maatschappijen tussen Aruba, Curaçao en Bonaire. Twee daarvan legden het loodje, de derde ging bijna kopje onder.

Met de doe-maar-gewoon aanpak bouwde Divi Divi een sterke reputatie op met zes vluchten per dag tussen Flamingo Airport en Hato en een voorbeeldige ontime performance. Begin 2017 kampte InselAir met operationele problemen. „Onze vluchten zaten bijna altijd vol dus we konden niet veel extra passagiers aan. We hadden eerder al besloten uit te breiden, maar het vinden van de juiste financiering kostte nogal wat tijd. We hebben goed nagedacht over het type toestel. De vliegafstanden tussen de eilanden zijn kort dus je moet niet te veel toeters en bellen willen. Die maken het

alleen maar duurder. De keuze is gevallen op de Twin Otter, een negentienzitter waarvan we er twee hebben aangeschaft. Ze zijn in oktober en november afgeleverd."

De vlootuitbreiding betekent meer dan een verdubbeling van de capaciteit. Vorig jaar vervoerde Divi Divi tussen Bonaire en Curaçao zo'n dertigduizend passagiers, dat aantal zal dit jaar verdubbelen. „Dankzij de komst van de Twin Otters vliegen we nu ook op Aruba. Daar was altijd wel vraag naar, maar we hadden er niet het geschikte toestel voor. En we wilden ook niet te grote stappen zetten." Dat intussen de zoveelste nieuwe concurrent is opgestaan verontrust Richie niet. „Het passagiersaanbod is groot genoeg voor meer aanbieders. Bovendien hebben wij een groot aantal vaste klanten, vooral zakenreizigers van wie sommigen wel 45 keer per jaar met ons vliegen."

De hechte band met de passagiers is een sterk punt. „Andere luchtvaartmaatschappijen hebben misschien grotere en mooiere toestellen, maar wij proberen ons te onderscheiden met persoonlijke service. De lijnen tussen ons en de klanten zijn kort. Ik herken misschien niet iedereen van gezicht, maar de namen ken ik wel bijna allemaal. We zijn heel flexibel. Als een klant de terugvlucht van bijvoorbeeld kwart over één heeft gereserveerd, maar ons belt dat zijn vergadering uitloopt weten we hem meestal wel op een latere vlucht te zetten. We bellen dan andere klanten dat er op de vlucht van kwart over één een plekje is vrijgekomen."

Divi Divi is niet meer het kleine familiebedrijfje van 2004. „We zijn in de loop van de tijd aardig

„De lijnen tussen ons en de klanten zijn kort."

gegroeid, maar we voelen ons één Divi-familie. Op Curaçao hebben we twintig man in dienst, op Bonaire zeven plus een aantal flexkrachten." Echtgenoot Reginald heeft nog jaren bij Martinair gevlogen. Twee jaar geleden keerde ook hij terug naar Curaçao waar hij de lokale luchtvaartautoriteit bijstond. Sinds november is hij director of operations en vlieger bij Divi Divi Air dat door de staatkundige hervorming van 2010 een internationaal vliegbedrijf is geworden. Tot dan was de route Bonaire-Curaçao een binnenlandse vlucht, maar nadat Curaçao autonoom land in het Koninkrijk werd en Bonaire een bijzondere gemeente van Nederland worden landsgrenzen overschreden. Nu ook op Aruba wordt gevlogen kijken de Richies voorzichtig naar een volgende bestemming. „We denken aan Sint Maarten. Daar hebben we een groter toestel voor nodig dus dat vergt een goede voorbereiding. Daar nemen we de tijd voor."

I: www.flydivi.com

Rocargo gelijk op met Bonaire

Managing director Marisela Croes van Rocargo. Foto: Felicia Schütte.

Het gaat goed met de Rocargo Group en dus moet het wel goed gaan met Bonaire. „Er is een duidelijke toename van de bedrijvigheid op het eiland. We zien dat aan de sterk groeiende import en het aantal verhuizingen”, aldus Marisela Croes, samen met haar man Robert eigenaar van het bedrijf dat gespecialiseerd is in het afhandelen van schepen, vracht en het verrichten van importformaliteiten en internationaal transport.

„In 1982 zijn we met het bedrijf begonnen. We kregen de vraag of wij de afhandeling konden verzorgen van verzamelcontainers uit de Verenigde Staten. Dat was 35 jaar geleden een nieuw fenomeen. Nieuw was ook dat we ons *total service-concept* introduceerden waarbij de service begint vanaf het moment dat een bestelling wordt geplaatst tot aan de aflevering op Bonaire. In het begin kwam er eens in de zoveel weken een container. Later kregen wij er containers uit Nederland bij die voordien eerst op Curaçao werden uitgeladen

om vervolgens te worden doorverscheept naar Bonaire. Dat de containers zonder op Curaçao te hoeven worden uitgeladen naar Bonaire konden komen scheelde tijd en dus kosten. Het beperkte ook het risico op schade”, aldus managing director Croes. Het containervervoer nam in de loop der jaren een enorme vlucht. „De containers met versproducten kunnen meteen van de haven naar de winkels want wij hebben de inkleding al geregeld voordat de schepen aanmeren. We doen ook veel verhuizingen. Vooral sinds Bonaire in 2010

een bijzondere gemeente van Nederland is geworden zien we een sterke groei. Uitgezonden werknemers die doorgaans twee tot drie jaar blijven, maar ook emigranten uit Europa en de Verenigde Staten die zich hier vestigen. Niet alles komt per container. We hebben ook schepen met break bulk lading zoals bouwmaterialen, bijvoorbeeld voor nieuwe hotels en appartementen, voor de brandweerkazerne en de gevangenis. Een groot en ingewikkeld karwei was de komst van windmolens voor het windmolenpark. Daarvoor moest speciaal equipment worden overgevoerd om ze over land te kunnen transporteren. We hebben dat hele proces begeleid.”

In 1995 werd in Kralendijk een nieuw hoofdkantoor gebouwd met een op de groei berekend

warehouse. In 1999 werd een vestiging geopend op Curaçao, in 2001 op Aruba en in 2014 op Sint Eustatius. In 2000 was Rocargo het eerste bedrijf op Bonaire dat het ISO-kwaliteitscertificaat bemachtigde. „Wij zijn er trots op. Vooral buitenlandse opdrachtgevers vinden het belangrijk. Het personeelsbestand is meegegroeid naar nu tegen de vijftig medewerkers onder wie heel weinig verloop is. Sommigen zijn al meer dan dertig jaar in dienst.”

Omdat Bonaire door steeds meer cruiseschepen wordt aangedaan begint de haven uit haar jasje te groeien. „Dat er soms twee cruiseschepen tegelijk liggen is lastig voor ons omdat er dan geen ruimte overblijft voor het lossen van vrachtschepen. We zijn dan genoodzaakt te schuiven met planningen. Aan de andere kant verdienen veel mensen een boterham aan cruisetoeristen die excursies willen maken. Dat is ook een

goede zaak. Er zijn plannen voor een nieuwe haven, maar volgens ons is het verstandiger de bestaande pier aan te passen. Dat kan sneller en kost minder.”

Croes is goed te spreken over de samenwerking met de douane en de belastingdienst sinds deze onder 'Den Haag' vallen. „Vroeger moest alles via Curaçao. Daar ging veel tijd mee verloren en ook gebeurde het wel eens dat iemand werd voorgetrokken. Die tijd is voorbij. Sinds 2010 zijn de regels voor iedereen helder. Je weet waar je aan toe bent. En als er eens een keer iets niet duidelijk is kun je daarover praten. Wat een enorme vooruitgang is ten opzichte van de oude situatie: alle formaliteiten worden digitaal afgewikkeld. De douane werkt efficiënt. Alleen is het opletten dat ze qua capaciteit de ontwikkeling van het eiland bijhouden.” Het ondernemen op Bonaire bevalt het echtpaar Croes prima.

„In 2011 is er een nieuw belastingstelsel gekomen. Het is niet te ingewikkeld gemaakt met toeslagen en aftrekposten. Daardoor is het heel overzichtelijk. Voor ondernemers is er nog een groot voordeel: de winstbelasting is afgeschaft waardoor je meer financiële ruimte hebt om te investeren. Wij hebben pas ons hoofdkantoor verbouwd. Dankzij het nieuwe stelsel was dit makkelijker te financieren. Voor buitenlandse investeerders kan het daarom aantrekkelijk zijn zich op Bonaire te vestigen. Daar zou meer bekendheid aan gegeven mogen worden.”

Als Bonairiaans bedrijf voelt Rocargo zich betrokken bij de samenleving. „Met het personeel zetten wij ons in bij clean-up acties en activiteiten als Bon Doet. Ik vind dat bedrijven die groeien dankzij de ontwikkeling van het eiland best iets terug kunnen doen voor de gemeenschap.” ●

Qredits maakt flitsende start

Nicole Senchi-Sordjo is het gezicht van Qredits Bonaire.

De Bonairiaanse tak van het Nederlandse Qredits verwacht dit jaar het honderdste microkrediet te verstrekken. De organisatie is sinds 2015 met een eigen vestiging actief op het eiland.

„Het gaat hard“, klinkt het enthousiast uit de mond van junior-bedrijfsadviseur Nicole Senchi-Sordjo. Na in Amsterdam pedagogiek te hebben gestudeerd keerde zij in 2016 terug naar haar geboorte-eiland. Begin vorig jaar is ze aan de slag gegaan bij Qredits dat strategisch - want dichtbij het ondernemersvuur - inwoont bij de Kamer van

Koophandel. „Ondernemers zijn blij met Qredits. Ze worden geholpen een onderneming te starten en zo de economie op Bonaire verder te stimuleren. Sinds kort is het bedrag van de kredietverlening verhoogd van 25.000 naar 50.000 dollar. De naamsbekendheid van de organisatie neemt toe. Steeds meer mensen weten ons te vinden.“

De dependance is goed uit de startblokken gekomen: „Tot nu toe zijn er op Bonaire ongeveer 75 ondernemers gefinancierd door Qredits. Deze vallen in branches als vervoer, horeca, toerisme, dienstverlening, detail-

handel en de bouw. Het is bijzonder te zien hoeveel ondernemers ik dagelijks tegenkom. Een ondernemer die met zijn nieuwe tourbus onderweg is, eten bij een restaurant of inkopen doen bij een door Qredits gefinancierde winkel. Prachtig vind ik dat.“ Wat Nicole aanspreekt zijn de vier kernwaarden van de organisatie: „Verbinden, persoonlijk, sociaal en zakelijk. Als pedagoog kan ik mij daar heel goed in vinden. Betrokkenheid met de klant en het realiseren van passies passen bij mij. En ik wil graag een bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de samenleving.“

Ze is verantwoordelijk voor de eerste opvang van klanten op kantoor. „Ik verstrek informatie en help bij het indienen van een kredietaanvraag. Samen met de klant doorlopen we het gehele proces van aanvraag tot en met het uitboeken van de lening. Daarnaast stimuleer ik de inzet van e-learning, coachingstrajecten en andere mogelijkheden om aspirant-ondernemers te helpen een ondernemingsplan te schrijven. Ook onderhoud ik het contact met opleidingscentrum FORMA in verband met het onderwijsprogramma van Qredits *Ik word EigenBaas*. Verder zorg ik voor gerichte marktwerking om de naamsbekendheid van Qredits te verhogen.”

Nicole prijst de samenwerking met andere lokale organisaties: „We kunnen elkaar versterken en het economisch klimaat op Bonaire beter maken. Mooi voorbeeld is de Kamer van Koophandel. Naast het feit dat we gehuisvest zijn in hun gebouw vullen we elkaar goed aan. Zowel met directe doorverwijzingen als het organiseren van bijeenkomsten voor (startende) ondernemers. Ook de samenwerking met de bank verloopt zeer prettig. Zij verwijzen mensen naar ons door die niet in aanmerking komen voor een regulier krediet.”

Behalve de toekenning van het honderdste microkrediet heeft Qredits Bonaire de ambitie dit jaar tweehonderd aspirant-ondernemers te begeleiden bij het opzetten van een eigen bedrijf en 250 scholieren het ondernemerschapsonderwijsprogramma *Ik word EigenBaas* aan te bieden. „Wij willen scholieren en studenten in een vroeg stadium leren wat ondernemerschap inhoudt en hoe je een ondernemingsplan schrijft. Er liggen op het eiland veel kansen voor nieuwe initiatieven. Wij

helpen starters graag bij het benutten van die kansen”, aldus Nicole Senchi-Sordjo.

Het in 2009 opgerichte Qredits is een onafhankelijke private kredietverstrekker zonder winstoogmerk. De organisatie telt 65 medewerkers en beschikt over een pool van 600 vrijwilligers. „Dat zijn onze coaches, ervaren ondernemers die hun kennis graag doorgeven aan starters”, aldus algemeen-directeur Elwin Groenevelt. „Wij richten ons vooral op de start-ups die onvoldoende zekerheden hebben voor een krediet bij de bank. We helpen hen met een ondernemingsplan en het structureren van hun bedrijf. Met een bescheiden initieel krediet helpen we ze op weg. In een volgende fase kunnen ze verder met de commerciële banken. Zelf zijn wij geen bank, we zijn slechts een loket dat toegang geeft tot mogelijkheden.”

Het is niet zo dat kredieten blindelings worden verstrekt: „Soms is een businessplan onvoldoende of hebben mensen een idee dat niet tot een winstgevend bedrijf kan leiden. Het kan ook zijn dat we te maken hebben met hele enthousiaste mensen die echter niet uit het juiste ondernemershout zijn gesneden. Ondernemen is hard werken. Je staat overall alleen voor. Je krijgt te maken met tegenvallers en dat moet je wel aankunnen.”

Bij de opening van het kantoor in Kralendijk verklaarde Groenevelt blij te zijn de in Europees Nederland opgedane ervaringen te kunnen gebruiken om startende en bestaande ondernemers op Bonaire te ondersteunen. „Het is een prachtig eiland met veel mogelijkheden en idealen. Qredits draagt graag een steentje bij om die te realiseren.”

I: bonaire-nl.qredits.com

Algemeen-directeur Elwin Groenevelt van Qredits.

Professor René Wijffels ziet in Bonaire de ideale locatie voor een algenfarm.

AlgaePARC stap dichterbij

Het plan voor de vestiging van een algenfarm op Bonaire is een stap dichterbij de verwezenlijking gekomen. Het eiland lijkt de ideale locatie om op een duurzame wijze algen te produceren als grondstof voor bijvoorbeeld voedsel, cosmetica en brandstof. Voordat AlgaePARC Bonaire een feit is moet er echter nog nergens in de wereld betreden terrein worden verkend.

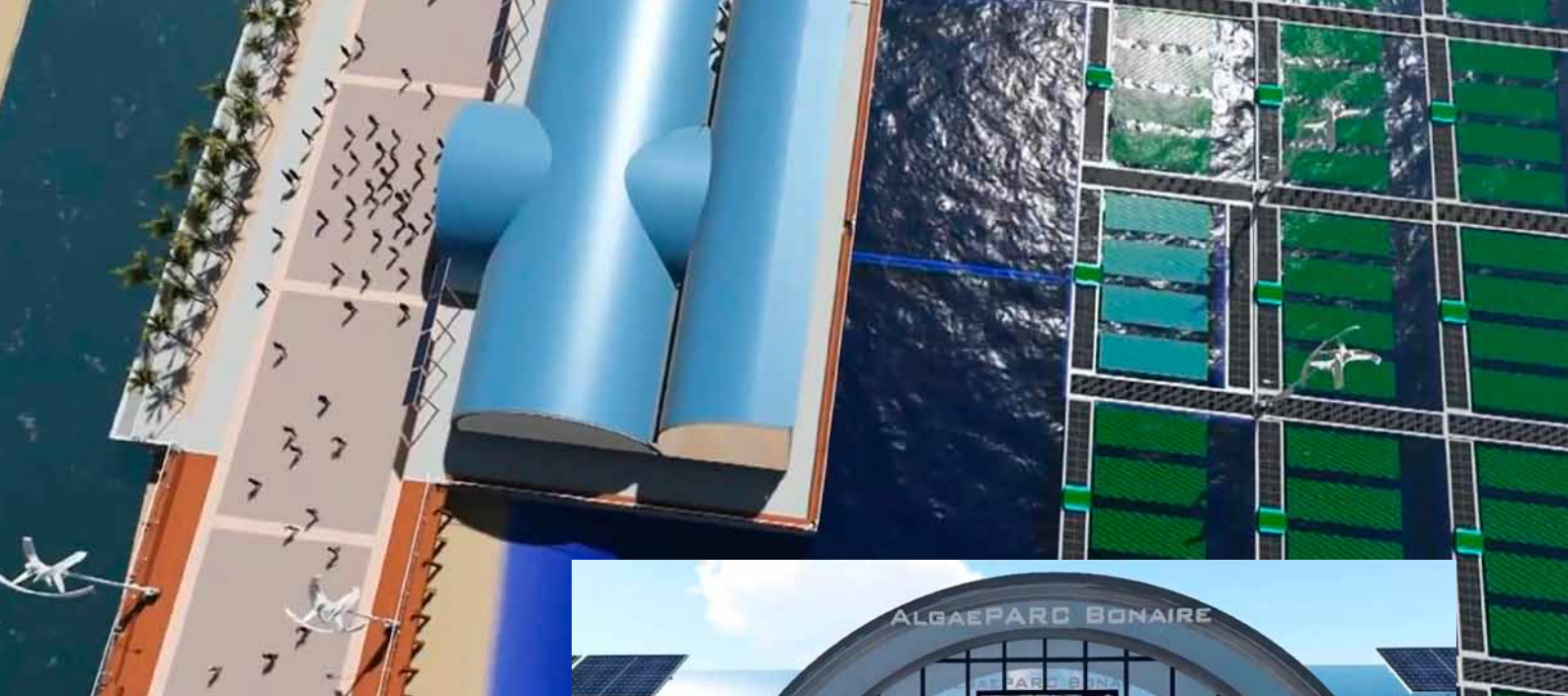
„Het kweken van microalgen als grondstof voor verschillende producten is niet nieuw. Maar zoals wij het op Bonaire willen is

het nooit toegepast”, aldus mede-initiatiefnemer hoogleraar prof.dr.ir. René Wijffels van de Wageningen University & Research. Anderhalf jaar geleden werd hij door toenmalig gedeputeerde Clark Abraham benaderd met de vraag of hij interesse had voor een pilot op Bonaire. „In het verleden hadden wij al eens gekeken wat een goede productielocatie zou kunnen zijn voor microalgen. We dachten aan de Caribische eilanden omdat de klimatologische omstandigheden er vrij constant zijn. De temperaturen zijn het gehele jaar door gelijk en er is heel veel zon. Dat

laatste is van belang want wij willen een duurzame technologie ontwikkelen om zonlicht te gebruiken voor het genereren van biobased grondstoffen.”

Qua innovatie gaat het project nog veel verder. „Voor het kweken van algen is procescontrole nodig, bijvoorbeeld om de temperatuur in de gaten te houden. Bovendien moeten er elementen worden toegevoegd zoals CO₂. Wij willen toe naar een systeem dat zonder procescontrole kan opereren waarbij de CO₂ uit de lucht wordt gehaald en geen actieve koeling nodig is. Dat laatste kan door het gebruik van zeewater. Er bestaan wel concepten voor een dergelijk systeem, maar deze zijn nog nooit in de praktijk gebracht. Het is namelijk best ingewikkeld.” Daarom is begonnen met een studie naar de techno-economische haalbaarheid waarvoor een financiële bijdrage van onder andere het OCTA-programma van de Europese Unie is ontvangen.

„Het onderzoek is bijna afgerond. De eerste uitkomsten bevestigen dat de productiviteit hoog kan zijn en de productiekosten relatief laag, maar ook dat het koelen van het systeem kostbaar is. Er is van nature koelcapaciteit aanwezig: de zee waarvan de temperatuur altijd 27 graden is. Je zou dus een reactorsysteem kunnen laten drijven op zee. Je hebt dan echter te maken met golfslag waardoor je een zwaardere constructie nodig hebt die het weer duur maakt. Bovendien willen wij geen druk uitoefenen op de natuur. Vandaar dat wij denken aan basins op het land waar zeewater wordt binnengelaten. Het lijkt een beetje op de werking van de zoutpannen.”
Wijffels is optimistisch. „Ik denk dat het kan. Maar wij willen eerst

de bottlenecks begrijpen en onderzoeken hoe we daarmee kunnen omgaan. We gaan microalgen die nu al op Bonaire in de zoutpannen en plassen aanwezig zijn isoleren. Daarmee gaan we eerst bij ons lab in Wageningen proeven doen. Het idee is om vervolgens bij het Water- en Elektriciteitsbedrijf Bonaire een lab te bouwen en dan over een jaar of twee met de infrastructuur voor een klein proefstation te beginnen. We doen het stap voor stap. Wij zijn een onderzoeksinstituut dus gaan niet zelf produceren. Als wij hebben aangetoond dat er op Bonaire een businesscase is om commercieel op grote schaal algen te kweken is het aan het bedrijfsleven om de exploitatie op zich te nemen.”

In het kader van de haalbaar-

heidsstudie is gekeken naar mogelijke afnemers. „De reisorganisatie TUI is bij het project betrokken omdat het kan bijdragen aan duurzaam toerisme. Uit algen kan olie worden gemaakt die geschikt is om biokerosine te produceren. We kijken ook naar het leveren van voer voor het duurzaam kweken van schelpdieren en vis. Dat maakt meteen het belang van Bonaire duidelijk: de diversificatie van de economie.

Het algenpark biedt werkgelegenheid, maar er omheen zal ook allerlei bedrijvigheid ontstaan. Je kunt zelfs aan export denken.”

Wijffels ziet buiten het algenproject meer kansen om de lokale economie diverser en duurzamer te maken. „Wij zijn met het eilandbestuur en het ministerie van Economische Zaken in gesprek om te kijken naar sectoren als agricultuur en landbouw.” Groene projecten passen naadloos in de ambitie van Bonaire een kennis-economie op het gebied van duurzame innovatie te ontwikkelen. Behalve de universiteit van Wageningen is ook TNO actief op het eiland. Voor organisaties die zich richten op research en development blijkt Bonaire vanwege de klimatologische omstandigheden, de nabijheid van zee en het unieke koraalrif een aantrekkelijke vestigingsplek.

The future of AlgaePARC Bonaire

Bekroonde rum komt uit Rincon

Trots toont stoker Eric Gietman zijn bekroonde Rom Rincon.

De smakelijkste rumcola ter wereld vindt zijn oorsprong in het Bonairiaanse dorp Rincon. Een internationale vakjury wees tijdens de prestigieuze Wine and Spirit Competition in Londen *Rom Rincon* aan als de beste voor het mixen van een klassieke rumcola. Producent Cadushy Distillery liet gerenommeerde merken achter zich en dat terwijl het bedrijfje nog geen tien jaar bestaat. Het verhaal erachter lijkt op een aflevering van het tv-programma *Ik vertrek*.

„In 1997 gingen mijn vrouw Jolande en ik op huwelijksreis. Toen we op Bonaire de vliegtuigtrap afliepen waren we meteen verliefd op het eiland. Daarna zijn we er elk jaar op vakantie geweest. In 2007 begon het te kriebelen: zullen we of zullen we niet... We hebben de knoop doorgehakt en ons huis te koop gezet, precies op het moment dat de crisis uitbrak. Het heeft nog tot maart 2009 geduurd voordat de container met onze inboedel richting Bonaire ging”, aldus Eric Gietman, een volledig ingeburgerde Europese Nederlander.

„Die twee jaar hebben we gebruikt om na te denken wat we zouden kunnen gaan doen. Onze gedachten gingen eerst uit naar een eco-resort, maar daar was het vanwege de crisis niet het beste moment voor. We hadden al gemerkt dat het niet meeviel een authentiek souvenir te vinden. We stelden ook vast dat Bonaire geen signature drink had en dat er op het eiland een overvloed aan cactussen is waarvan onder meer soep wordt gemaakt. Dus misschien kon daar wel meer mee. Zo is het idee geboren te experimenteren met een likeur op basis van cactussen.”

Productiemanager Rainer Pourier in het kloppend hart van de Cadushy Distillery.

Drank stoken stond ver af van zijn opleiding tot elektrotechnisch ingenieur. „Ik heb daar nooit veel mee gedaan. Ik ben unitmanager bij Center Parcs geweest, adjunct-directeur van een Hogeschool en hoofd Openbare Werken in een gemeente. Wat altijd wel in mij heeft gezeten is nieuwe dingen leren. Ik ben gaan rondbellen totdat een distilleerderij zei: 'Kom maar'. Ik ben drie maanden in de leer geweest waarna ik thuis ben gaan oefenen. De eerste fles heb ik in Nederland geproduceerd. De reacties waren positief genoeg om door te gaan.” Bij het Eilandbestuur viel Gietmans plan een stokerij op Bonaire te beginnen in goede aarde. In april 2009 werd de vennootschap opgericht en twee maanden later waren alle benodigde vergunningen verstrekt.

„Ik kreeg een tip dat het oude Cinelandia Theater in Rincon te koop was. Er had ooit een partycentrum ingezet. Het was dertig jaar ongebruikt en stond op instorten. Kort na aankomst op Bonaire werd ons huis in Nederland verkocht dus konden we

de restauratie bekostigen. Het 120, 130 jaar oude huis ernaast waar wij wonen is met de originele materialen herbouwd.” De overgang van gestrest Nederland naar het rustige Bonaire en het nog rustiger Rincon is soepel gegaan. „In Nederland woonden wij in De Peel in een dorp van vijfhonderd inwoners. Rincon telt zestienhonderd inwoners.”

De komst van de Cadushy Distillery heeft het dorp een flinke economische impuls gegeven. Naast individuele bezoekers worden kleine groepen toeristen onder leiding van een gecertificeerde gids toegelaten in de paradijselijke tuin waar van de likeuren geproefd kan worden. Naast de *Cadushy of Bonaire* zijn er vijf andere smaken die onder meer naar Curaçao en Aruba zijn vernoemd. Dan zijn er nog de gelauwerde Rom Rincon, een whisky, een tequila en de enige ter wereld van cactus gemaakte Cadushy Vodka. „Alle verkooppunten die we benaderden zeiden meteen ja. Ook bars en restaurants nemen van ons af. Kort geleden hebben we in de

Kaya Grandi in Kralendijk een eigen winkeltje geopend. Er wordt ook behoorlijk goed via onze webshop besteld dus we denken voorzichtig aan export.”

Gietmans gedachten gaan intussen uit naar een nieuw product om het overschot aan cactussen te benutten. „Er zijn veel geiten op het eiland en voer is relatief duur. Bepaalde soorten cactussen zijn geschikt om er geitenvoer van te maken. Daarnaast is cactus ook heel goed te gebruiken als grondstof voor cosmetische producten.” En dan is er nog het in oude luister herstelde theater, een beschermd monument. „Ik heb het volledig operationeel gemaakt met ruimte voor honderd stoelen en een digitale projector. Ik dacht dat er behoefte aan filmvertoningen zou zijn, maar de belangstelling viel tegen. Onlangs hebben we de Sound of Music vertoond. Iemand wilde dat graag. Ik heb gezegd: als jullie voldoende kaarten verkopen regel ik het. We moesten stoelen bijzetten.”

I: www.cadushy.com

Het bijna verloren gegane Cocari-complex is nu weer de trots van Rincon.

Erfgoed in de tropen

Met de toetreding van Bonaire, Sint Eustatius en Saba tot het Nederlandse staatsbestel is Nederland een groot aantal monumenten rijker geworden. Velen verkeren in slechte staat. Vaak werpt de bureaucratie een drempel op om ze van de ondergang te redden. In Rincon op Bonaire liet een eigenwijs stichtingsbestuur zich echter niet ontmoedigen.

Het oudste dorp van het Caribisch deel van het Koninkrijk werd in 1527 gesticht door de Spanjaarden. Na de komst en ondergang van de West-Indische Compagnie ontwikkelde Rincon zich tot een welvarende gemeenschap. Dankzij zoetwaterbronnen kon er ondanks het droge klimaat aan landbouw worden gedaan. Het centrum wordt gedomineerd door de Sint Ludovicus Bertranduskerk. De congregatie Zusters van Roo-

sendaal werd destijds ondergebracht in een convent, het enige tweeverdiepingengebouw. Aanvankelijk gaven zij onderwijs in de kerk, maar in 1842 kwam er een schoolgebouw dat in later jaren steeds verder is uitgebouwd waardoor een markant dorpsplein is ontstaan dat ook nu nog het hart vormt van de jaarlijkse viering van Dia di Rincon.

Na het vertrek van de zusters en

de opkomst van openbaar onderwijs bleven het klooster en de schoolgebouwen ongebruikt achter. Ze raakten in verval en zouden volledig verloren zijn gegaan als het bestuur van de stichting Cocari niet zijn oog op de panden had laten vallen met het idee er een zorg- en dienstencentrum voor ouderen onder te brengen. Dat was gemakkelijker gedacht dan gedaan. Het ondermeer ontbreken van een lokale monumentenverordening maakte de financiering van de noodzakelijke restauratie tot een uitdaging.

„Het was meteen duidelijk dat dit voor het dorp, maar eigenlijk voor heel Bonaire een buitengewoon

relevant project was. Ik was er daarom van overtuigd dat we er een realistische businesscase van konden maken. Ik wilde niet bedelen om subsidie.” zegt stichtingsvoorzitter en initiatiefnemer Jan de Vries. De eerste slimme stap die de stichting zette was het bijeenbrengen van verschillende partijen: het Bestuurscollege, de Rijksdienst Caribisch Nederland, het Zorgverzekeringskantoor en de Fundashon Mariadal. In februari 2011 leidde dat tot het Convenant van Cocari. „Daarmee hadden wij de businesscase rond. Wat wij nog wel nodig hadden was een zachte lening. De regeltjes bleken in de weg te zitten, maar met steun van toenmalig directeur Pieter Siebinga van het Nationaal Restauratiefonds en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hebben we er een mouw aan kunnen passen”, aldus De Vries.

Namens het ministerie was senior beleidsmedewerker Jan de Jong bij het project betrokken. „In 2009 is op initiatief van minister Plasterk een budget van acht miljoen euro beschikbaar gesteld voor het restaureren van monumenten op de zes eilanden van het Caribisch deel van het Koninkrijk. Er is besloten geen subsi-

dies uit te keren, maar vanuit een revolving fund leningen tegen een gunstige rente te verstrekken. Daarmee wordt voorkomen dat een monument na de restauratie feestelijk wordt geopend, maar vervolgens niet meer wordt onderhouden. Een hypotheek met aflossingsplicht draagt bij aan de duurzaamheid, is de gedachte.”, aldus De Jong. Het eerste project dat zich aandeede was Cocari. „Een prachtig monumentaal complex dat totaal vervallen was. Er zat geen pan meer op het dak. We hebben met het Nationaal Restauratiefonds kritisch gekeken naar het businessplan om te be-

oordelen of het realistisch was. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft het bouwplan beoordeeld. Er is een lening van 1,2 miljoen dollar toegekend voor uitsluitend het bouwkundige werk tegen een rente die vijf procent onder het marktniveau ligt. Over vijftien jaar gerekend scheelt dat een smak geld waardoor het project haalbaar werd. Wat een krot was is nu ongelooflijk mooi, met goede huurders. Het Cocariproject is een voorbeeld voor andere eigenaren van monumenten”, aldus De Jong. De Vries: „Veel is te danken aan de belangeloze inzet van medebestuurders Piar, Croes en Balentien en vele anderen. Zo’n voor Bonaire omvangrijk project krijg je alleen van de grond door samen te werken.” Nadat de financiering rond was moest er nog een laatste hobbeld worden genomen: de eigenaar van het complex, het Bisdom Willemstad, bereid vinden tot overdracht van de grond. Die transactie vond in november 2012 plaats waarna onmiddellijk met de restauratie werd begonnen. Sinds de oplevering in 2015 maken zo’n 75 ouderen gebruik van de dagopvang en diensten van Cocari.”

De beachvilla's van Boonaire

Bonaire kent twee soorten architectonische hoogstandjes: kleurrijke monumenten uit het koloniale verleden en strak vormgegeven beachvilla's als iconen van de toekomst. Voor die laatste categorie is de wereldberoemde ontwerper Piet Boon verantwoordelijk.

„Ik heb het eiland voor het eerst in 1982 bezocht. Vrienden van mij hadden een jaar op Aruba gewoond en waren heel enthousiast over Aruba en Bonaire. Dat wilde ik zelf ervaren en ben met ze op vakantie naar Bonaire gegaan. We hadden een topvakantie. Ik was meteen verkocht. De

simpelheid, het altijd mooie weer en de constante wind spraken mij zeer aan. Het is wel wat veranderd over de jaren, maar het is er nog steeds fijn. Ik kom er vooral voor de rust en de ongerepte natuur.”

Het was tv-presentator Henny Huisman die destijds een huis

wilde laten bouwen op Bonaire en bij Boon aanklopte. „Hij had mij eens horen zeggen dat ik graag een beachvilla wilde ontwerpen. Hij heeft me gevraagd of ik dat voor hem wilde doen. Inmiddels hebben we 24 villa's ontworpen en daar komen er binnenkort nog een paar bij.” Een daarvan heeft de Zaanse ondernemer voor zichzelf gebouwd: „Zeventien jaar geleden was ik er met mijn gezin om vakantie te vieren. Op de laatste dag hebben we een stukje grond

Ontwerper Piet Boon op zijn geliefde Bonaire.

naast Donkey Beach gekocht, een prachtige plek aan zee. Al snel hebben we daar een villa neer kunnen zetten.”

Hoe strak vormgegeven ook, Boons creaties vallen niet uit de toon. „Mijn huizen passen naadloos in de omgeving. We luisteren goed naar de bevolking en alles wat we maken doen we met respect voor het eiland. Ik probeer rekening te houden met de natuur, bijvoorbeeld door zoveel mogelijk natuurlijke materialen te gebruiken. Zo zijn in de traptreden stukken koraal verwerkt en hebben de meeste huizen details van drijfhout.”

Airco's zijn niet nodig want de huizen zijn zo gebouwd dat ze optimaal worden gekoeld door de eeuwige passaatwind.

Een eigen Piet Boon-villa op Bonaire is niet voor iedereen weggelegd, maar met een beetje sparen is het wel haalbaar er eentje als vakantieverblijf te huren. „Een aantal van de villa's die wij hebben ontworpen worden door de eigenaren te huur aangeboden via Piet Boon Bonaire. Deze organisatie ondersteunen wij, maar staat los van onze studio. Piet Boon Bonaire is lid van Design Hotels. Leuk is dat mensen soms

zo enthousiast zijn dat ze ons daarna benaderen om een villa voor hunzelf te ontwerpen. Dat is een groot compliment.”

Boon heeft op Bonaire niet alleen villa's ontwikkeld. Ook de populaire Spice Club bij Eden Beach is van zijn hand. Maar een hotel ontbreekt nog: „Dat zou natuurlijk fantastisch zijn.” De ontwerper heeft het eiland sinds zijn eerste bezoek 35 jaar geleden zien veranderen: „De ontwikkelingen ervaar ik als positief. Bonaire is in beweging, maar nog altijd authentiek. Ook al is het iets drukker geworden, het is nog steeds rustig. Last van files heb-

ben we niet. Het zal nooit worden overlopen door toeristen. Ik hoop wel dat het cruisetoeerisme wordt gereguleerd. Soms liggen er twee cruiseschepen. Eén tegelijk is genoeg voor zo'n klein eiland.”

Boon kent zijn stekkie: „Er is een gezellige kroeg, Little Havana, er is een Italiaans toprestaurant, Capriccio, en sinds kort ook een restaurant van Jonnie en Thérèse Boer. Best place to lunch is Kite City; heel simpel: een bus met de fijnste burgers, fish quesadillas etc. Hoe fijn kan het zijn! Op Bonaire kun je bovendien super windsurfen en kitesurfen.” Dat het eiland sinds 2010 deel uitmaakt van het land Nederland maakt voor Boon niet uit. „Voor mij is Bonaire altijd al een bijzondere gemeente van Nederland geweest. De staatkundige hervorming heeft daar geen verandering in gebracht. Sinds ik op Bonaire kom noem ik het Texel in de Tropen. De mensen zijn onveranderd vriendelijk, er heerst altijd een relaxte sfeer en het weer is het hele jaar top. Gelukkig zorgen we steeds beter voor de natuur van Bonaire. Zeker om het prachtige koraal te behouden moeten we flink ons best doen.” ●

Kom de natuur een handje geven

Chief Ranger George Thodé van het Washington Slagbaai National Park heeft het niet zo op natuurwetenschappers en dierenbeschermers. Als hoeder van een van de bijzonderste stukjes natuur van het Koninkrijk waarschuwt hij voor de gevolgen van menselijk ingrijpen.

„Onze kinderen worden opgevoed met de gedachte dat dieren zelig zijn en we ze moeten helpen, maar dat werkt averechts. De dieren hebben het veel te goed gekregen; er is eten in overvloed. Vogels legden vroeger alleen in mei eieren, nu doen ze dat twee tot drie keer per jaar. We zitten daardoor met veel te veel dieren op dit kleine eiland.

Dat is de pest voor de natuur. We hebben ze tam gemaakt waardoor ze hun natuurlijke gedrag verloren zijn.”

De voormalige plantages Washington en Slagbaai uit de tijd van de West-Indische Compagnie hebben sinds 1969 de status van nationaal park. „Op 15 juli 1970 ben ik als vrijwilliger begonnen.

Chief Ranger George Thodé: „We moeten beter luisteren naar de natuur.”

Na school en in de weekenden was ik hier te vinden. In 1980 ben ik in dienst gekomen van Stinapa.” De non-gouvernementele Stichting Nationale Parken beheert zowel Washington Slagbaai als het Bonaire National Marine Park dat de gehele kustlijn omvat. De ingang ligt op een half uurtje van Kralendijk, iets ten noorden van Rincon.

Thodé verwelkomt de bezoekers bij het visitor center annex museum. Het park meet ruim 5.600 hectare. De Brandaris - met 241 meter het hoogste punt - wordt omringd door wouden van meters hoge cactussen, aloëvelden, rotsformaties, zoutmeren, zoetwaterbronnen, grotten, zandduinen en kalkterrassen, omzoomd door een onwaarschijnlijk helderblauwe zee. Het is een eldorada voor dieren zoals tientallen vogelsoorten waaronder de inheemse geelgroene lora en prehistorisch ogende leguanen, maar ook wilde ezels en geiten met langs de dammetjes van de zoutpannen fouragerende flamingo's. De stranden zijn broedplaatsen voor zeeschildpadden. In de herfst wanneer er in de vroege ochtenduren geregeld een regenbuitje valt verandert het park in een golvende zee van mals groen.

In zijn kantoortje haalt Thodé een groot boek te voorschijn. „Ik schrijf er al 47 jaar elke dag in. Sinds 1906 worden de temperatuur, de zonsopkomst en -ondergang en die van de maan, de

De 241 meter Brandaris wordt na een verfrissend regenbuitje gekroond met een regenboog.

wolken en de hoeveelheid neerslag geregistreerd. Wij doen dat in drievoud. Eén exemplaar ligt in de kluis van de bank. Alle gegevens worden tevens in de computer ingevoerd. Wij houden alle elementen in de gaten die de aarde besturen. Wij lezen de natuur met onze eigen zintuigen, anders dan wetenschappers die met computermodellen werken. Wij zien bepaalde patronen eerder dan zij. Ze zouden er goed aan doen vaker naar deze plek te komen waar je de echte natuur een handje kan geven."

Wie het park wil verkennen kan zich er een volle dag vermaken. Langs de 34 kilometer lange route zijn interessante stops te maken die uitgebreid beschreven staan in de parkbrochure zoals de vogelrijke Put van Bronswinkel. Sportievelingen kunnen naar de top van de Brandaris wandelen om met

een spectaculair uitzicht te worden beloond. Daarna is het prima picknicken op het strand bij boka Slagbaai. Waar in vroeger tijden geiten werden geslacht. In de schaduw van het fraai gerestoreerde havengebouwtje en de voormalige slachterij is het aangenaam toeven. Het is de perfecte locatie om een verfrissende duik te nemen of te snorkelen alvorens de ontdekkingstocht voort te zetten. Her en der zijn sporen uit de koloniale tijd te vinden zoals restanten van kalkovens en slavenmuren.

„Door de groei van het toerisme komen er elk jaar meer bezoekers. Het is zoeken naar de balans tussen het beschermen van de natuur en het toelaten van toeristen. Het entreegeld hebben we nodig voor het onderhoud, maar ik zou het toch goed vinden als er een limiet wordt gesteld aan het aantal bezoekers. Bin-

nenkort ga ik naar Nederland om met eigen ogen te zien hoe de natuurparken daar worden beheerd. Het liefst zou ik zien dat Washington Slagbaai onder Staatsbosbeier komt te vallen met Nederlandse regels."

Thodé is een onderhoudende gastheer die met passie over 'zijn' park vertelt, maar bij het afscheid een serieuze boodschap meegedeelt: „De natuur zelf is niet gevaarlijk, de mens maakt hem gevaarlijk. Als wij niet beter naar de natuur luisteren komt de natuur ons binnenkort begroeten, misschien in de vorm van een orkaan of een tsunami. Gelukkig erkennen steeds meer mensen dat we zuiniger moeten omgaan met onze planeet. Dat is wat ik de schoolklassen die hier komen ook op het hart druk."

I: stinapabonaire.org

Kon Ta Bai?

Dat is Papiaments voor 'hoe gaat het met je?'. Zo begroeten wij elkaar op Bonaire. Want gastvrijheid is hier vanzelfsprekend. Net als het warme weer overigens. Elke dag zo'n 28 graden met een koel briesje. Kom je langs? Dan laat ik je onze beschermde natuur zien. Boven, maar ook onderwater. Daarna laat ik je stoba proeven. En vertel je precies waar je kunt duiken, snorkelen of windsurfen. Of relaxen natuurlijk. Want ook dat gaat prima op Bonaire! Wanneer mogen we je begroeten op Flamingo Airport?

@BonaireToerisme
#mijnbonaire

www.tourismbonaire.com

BONAIRE
KON TA BAI?